

NOMS DE CASA, RENOMS I MALNOMS DE LA VILA DE LINYOLA

ALEXANDRA TARRAGONA PEDRÓS

INTRODUCCIÓ

Aquestes ratlles parteixen d'un treball acadèmic universitari que ha quedat arxivat en una carpeta sense cap més transcendència. He aprofitat aquesta oportunitat de desempolsegar-la per difondre i donar a conèixer, encara que de manera esquemàtica, el contingut d'aquest treball: *Noms de casa, renoms i malnoms de la vila de Linyola*. Seria realment gratificant veure com una feina, desenvolupada des de la pròpia afició novella d'una linyolenca més, ha vist llum en un àmbit més enllà que l'estrictament universitari i, també, local.

L'objectiu real, doncs, és fer una nova aportació al conjunt de treballs onomàstics que s'han anat elaborant i publicant, concretament de sobrenoms. I dic nova aportació perquè els sobrenoms de Linyola ja s'han publicat al butlletí *Societat d'Onomàstica*, en el número XIX, en data de març de 1985. De fet, va ser el meu pretext per completar-lo, més ben dit, ampliar-lo amb més rigorositat documental i a partir de la meua pròpia recerca metodològica i amb l'ajut de la bibliografia existent.

L'aplec i estudi que vaig fer dels sobrenoms,¹ i amb aquesta etiqueta incloc renoms-malnoms i noms de casa, l'he anat revisant al llarg dels anys per tal que resultés mínimament definitiu el que ja teníem. Per tant, tot el que seguirà a partir d'aquí serà com un annex a l'estudi citat anteriorment i al que vaig fer en època d'estudianta, sempre seguint criteris personals, percepcions col·lectives i aportacions bibliogràfiques.

1. La concreció terminològica dels termes d'onomàstica és la que ens ha proporcionat Enric Moreu-Rey. Optem pel mot genèric de «sobrenom» per englobar dos termes més precisos que difícilment són sempre distingibles l'un de l'altre: renom, malnom, àlias, motiu, d'una banda, i noms de casa, de l'altra.

Linyola és una població del Pla d'Urgell que ha superat la mítica xifra dels 2.500 habitants. Una xifra significativament alta si la comparem amb la d'altres poblacions de la comarca; consegüentment, l'aplec de sobrenoms és elevat (fins ara n'hem recollit uns 500). Darrere porta una història igualment mítica que s'inicia en l'«època de dominació sarraïna, dominació tan clara com ho demostra l'origen etimològic del mot, *(al)-ayina*, «(els) ramats», o bé *(al)'ula*, «dels llocs enlairats, més importants», que després es llatinitzà a *Linariola*, «el petit camp de lli» (Balañà: 1989, pàg. 184).

CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA DELS SOBRENOMS

Abans de donar-vos a conèixer el llistat de sobrenoms que vaig aplegar en el seu moment i que he anat ampliant i corregint fins avui, voldria fer-vos avinent la percepció que tenen els linyolencs i linyolenques que encara empren els sobrenoms, una altra cosa és el que ens diu la bibliografia existent. Crec que és tan important l'aplec dels sobrenoms com el criteri dels mateixos protagonistes. Les generacions més grans què és el que entenen realment per sobrenom? Això és una qüestió molt subjectiva perquè tenen clar que el nom de casa és allò que ha arribat per descendència, ni tant sols se'n sap l'origen, tot i que el pots deduir per intuïció, perquè l'han sentit de tota la vida, tret d'un nombre reduït del qual han tingut l'oportunitat de conèixer l'origen, ja sigui perquè s'ha format contemporàniament, ja sigui perquè l'han sentit dels seus avantpassats. Per això, és normal que sovint se'ls escapi la imaginació en voler relacionar el significat del nom de casa amb la casa o col·lectiu que el duu.

El renom, en canvi, ja té un altre caràcter: formalment mai és precedit per «cal» o «ca la», sinó per «lo» o «la» i és un motiu, un *apodo* que acostumen a dir, per designar una persona independentment del seu nom de casa, tot i que els seus descendents podrien heretar-lo i canviar, per tant, el nom de casa pel renom de manera que aquest esdevindria un nou nom de casa. El renom és un fet més present però no és tan popularment acceptat com el nom de casa: primerament, perquè la majoria de renoms tenen un significat despectiu sovint inacceptable pel protagonista (llavors en dirien malnoms), i, segonament, perquè tenen una presència més reduïda. Per tant, el renom respon més a una moda que a una herència. L'exemple més clar que tenim al respecte és la moda que hi hagué en els anys cinquanta i seixanta de posar títols de pel·lícules molt velles a certes persones o famílies en relació amb llurs característiques; mai es va saber l'autor

o els autors d'aquesta, aleshores considerada, malifeta. Uns diuen que aquests títols estaven escrits en paperets que van sortir al carrer; altres que van sortir en boca d'algú o d'alguns i després es van propagar. Fos com fos, això causà un llarguíssim eco entre els vilatans per la seua polèmica: algunes cases mai no van voler acceptar-los, altres n'estaven ben contents, però ben pocs han subsistit actualment ni com a renom ni com a nom de casa i encara en la memòria d'uns quants. Segons les explicacions d'aquests, s'ha pogut aconseguir el següent:

1. *Amor que mata* – era una noia molt enamoradissa.
2. *Al rojo vivo* – en la guerra civil ell era un apassionat dels rojos però després es va passar a l'altre bàndol.
3. *El baluarte no se rinde* – la gent destacava irònicament la feina de la Guàrdia Civil d'aleshores.
4. *Boris Karloff* – sempre treballava al seu «laboratori» particular i feia uns gestos que feien tanta mania com els d'aquest actor.
5. *Cuanto cuesta ser estrella* – una noia sempre insatisfeta amb la parella que li tocava, aspirava a tindre'n un de més ric o important.
6. *Las cuatro plumas* – eren quatre germanes solteres i ben boniques.
7. *La encontré en París* – deia que havia trobat una noia molt preciosa que semblava que havia vingut de París o que era millor que les parisenses.
8. *La estrella de la canción* – es passava tot el dia cantant.
9. *La Gilda* – anava tota pomposa com la Rita Hayworth.
10. *El gorila* – era tan lleig que s'hi assemblava.
11. *Los hijos de la noche* – anaven de festa durant moltes nits i no retiraven fins a les quatre de la matinada.
12. *El hombre que fabricaba monstruos* – era una família tan lletja que semblava que l'havia engendrat un monstre.
13. *La juventud perdida* – tots els xicots eren solters.
14. *Las manos de Orlac* – tenia les mans deformades.
15. *La marabunda* – un home molt cridaire i malparlat.
16. *La María Montes* – sempre deia que s'assemblava a aquesta actriu de cinema.
17. *Me casé con una bruja* – malformació física.
18. *Mercado de ladrones* – eren uns aprenents de fuster molt garrepes i només anaven pels diners i sempre estaven a l'aguait per agafar quelcom quan compraven.
19. *La mujer y ella* – no hem pogut esbrinar res.

20. *La mujer del cuadro* – un veterinari li va fer un autoretrat al carbó que es mostrà en una petita exposició.

21. *Murió con las botas puestas* – era un pobret de mi que es va trobar mort en un cobert.

22. *Odio entre hermanos* – eren dos germans que sempre estaven renyits, fins i tot van arribar als jutjats.

23. *El parador del camino* – tenia una taverna i parava a tot viatger perquè hi anés.

24. *Pequeñezes* – eren nou germanets.

25. *A rienda suelta* – era un marit a qui ningú, ni la seua dona, no el podia dominar.

26. *Unidos por la fortuna* – eren dos cosins que es van casar amb dones de posició benestant.

27. *Veinticuatro horas sin mentir* – el cap de família era molt mentider.

28. *La vestidita de blanco* – una filla sempre anava vestida de blanc.

29. *Lo que el viento se llevó* – es van arruinar estrepitosament.

30. *Las zapatillas rojas* – hi havia una solterona que sempre portava sabates vermelles.

Succintament, us comentem la metodologia que hem seguit per elaborar la llista de sobrenoms. Un cop decidida la localitat, s'ha consultat insistentment tot un seguit de gent entesa en aquest tema i amb una bona capacitat memorística; totes aquestes persones són majoritàriament d'origen pagesívol però amb dos tipus d'edat: uns amb una mitjana d'edat de 55 anys i d'ambdós sexes, amb cert gust per la tradició popular del poble i reconeguts en certa manera per aquest; uns altres, també d'ambdós sexes, encara que majoritàriament femení, d'una edat aproximada d'uns 80 a 85 anys, triats especialment per la seua intel·ligència i, sobretot, per la seua bona memòria. Els primers ens proporcionaven, bàsicament, la llista dels sobrenoms i algun significat;² els segons, el significat i algun sobrenom desconegut per la seua antigor. Aquest llistat oral s'ha completat amb la vessant escrita, sobretot per aclarir dubtes ortogràfics, semàntics i de procedència; per a aquest efecte hem consultat dos fonts: l'arxiu parroquial de Linyola, en concret les partides de defunció, on hi ha la citació per sobrenoms,

2. Aquí hi hem inclòs informants més joves per tal que ens poguessin proporcionar renoms de recent creació. És una llista bastant reduïda però oberta. Tot i la preeminència dels cognoms, encara hi ha persones o col·lectius que, conscientment o inconscientment, es dediquen a crear nous malnoms. És difícil de dir si tindran algun futur, si esdevindran noms de casa, tot depèn de la consistència del renom i de la persona afectada.

prenom i cognoms,³ i la bibliografia local i comarcal. Per reunir tot aquest material en una única classificació, semàntica en el nostre cas, hem optat per posar un asterisc (*) per indicar que el sobrenom avui s'ha perdut, un signe d'interrogació perquè desconeixem el seu significat real, el renom-malnom el designarem amb la sigla (RN), el malnom de recent creació amb (MRC) i la resta ja ho considerem estrictament nom de casa.⁴

Referència a una especificitat constant o, almenys, durable

Situació familiar de l'individu

Afortunado (el seu pare es deia Fortunato), *Àgueda Martí, Agustí la Remei* (són els prenom dels pares), *Ànima* (la rebesàvia es deia Ànima), *Bep de les Tarroges* (?) (un antic descendent tenia Tarroges com a cognom; pot ser que sigui el nom d'una població), *Bepet Llússia* (l'àvia es deia Llússia), *Bessonet* (eren dos germans bessons), *Carlos de l'Amàlia* (són un matrimoni), *Cisco el Quim, Rossa del Bep del Coll* (Coll és un cognom de molta història. Sempre ha estat una casa rica en la qual hi ha treballat molts mossos, és dir, antics criats que feien bona part de la feina pagesívola), *Facundo* (el besavi es deia Facundo), *Jaumet de la Rosa* (son pare es deia Jaumet i sa mare Rosa; aquesta va morir molt vella, fet que explica l'actual pervivència), *Josep de l'Anita* (sa mare es deia Anita), *Juliana* (la padrina es deia Juliana), *Maria el Rossendo* (la Maria és l'home del Rossendo) *Pere Casat, Polda* (és la germana del Leopoldo), *Pubilleta el Solé, Regina* (sa mare es deia Regina), *Roc del Binefa* (son pare es deia Roc Binefa), *Senyora Figuera** (el seu difunt marit es deia Figuera de cognom), *Viuda Ton del Mas* (el seu home es deia Ton Mas).

3. Es podia haver consultat més material en altres arxius; tanmateix, hauríem trobat sempre els mateixos sobrenoms, si més no de l'últim segle i mig. Seria bo completar el que hem recollit si tinguéssim constància que hi ha material anterior al 1900, perquè les fonts parroquials consultades són les de defuncions de la vila que comença a partir del 1900 i un *Llibre Sagramental de Confirmació de la vila*, però conservat a la Seu, amb data inicial de 1904 i que l'hem trobat publicat en una revista local (Mestre: 1989, pàgs. 15-16).

4. Per comoditat, obviem qualsevol introductor (cal, ca l', ca la, lo, el, la, los, els, les) i ho escrivim tal com es pronuncia. Evitarem, si aquest no és prou significatiu, el prenom que acompanya el sobrenom perquè, si prou convé, el posarem en l'apartat dels sobrenoms procedents de prenom.

Situació social

*Doña Carmen** (era una mena de professora particular que ensenyava als nens a casa seua, era castellana), *Jornaler*, *Maria Monja* (la seua mare va fer-se monja però per poc temps, després es casà), *Cal Mesader el Niubó* (persona llogada durant un temps a cal Niubó), *Mitger el Caba* (conreava les terres amb un altre i els fruits anaven a mitges), *Mossèn Pallerola** (una persona molt apreciada i estimada pel poble), *Pobre** (eren uns castellans refugiats de la guerra que van haver de demanar caritat en els inicis perquè van vindre sense res), *Senyora Engracieta**, *Senyor Macià**, *Senyor Nart** (metge de gran prestigi, amb càrrec important al Col·legi de Metges de Catalunya, president honorífic del Canal d'Urgell i de la Junta del Temple de Linyola), *Soldat* (anar a fer el soldat era una expressió molt corrent després de la guerra: era el servei d'un xicot escàs de diners a una família rica per tal que el seu fill no anés a fer la milícia, així, el noi pobre hi anava a canvi del ric per diners), *Ton del Flari* (el fill de la casa es va fer frare), *Valeri Mosso el Coll* (feien de criats a la casa de cal Coll).

Ètnia

*Àngel Gitano** (família de raça gitana però molt honrada; van viure pocs anys a Linyola), *Ventura el Gità**.

Físic

— Aspecte físic

*Ballena** (RM) (persona molt alta i grossa, rodona com una bombona de butà), *Berberetxo* (MRC), *Caiman** (una de les versions diu que era alt i prim com un *caimán*), *Cagamanis* (MRC), *Caixa** (RM) (?), *Camàlic* (alt i prim), *Camión** (RM) (persona corpulenta i valenta), *Culdous** (una dona que tenia uns pits i un cul enormes, a més, el remenava de bona manera), *Felipasso* (es diuen Felip de cognom i són molt grossos físicament), *Garrafeta* (RM) (una persona molt menuda amb un cap molt petit), *Girafa** (RM) (una persona altíssima), *Llangosto** (RM) (xicot prim, altot i desgarbadot), *Llarg* (era una família molt alta, tots ben prims i força eixerits), *Paquita la Llarga* (és una dona molt alta, igual que la seua germana i la seua mare), *Massetes* (es diu Masses de cognom i és molt petit, redonet i molt extrovertit), *Menina* (MRC), *Mercedites*, *Miqueló**, *Palier** (RM) (alt i prim com un pal de telèfons d'aquells d'abans),

Patxel (sembla que era una gent molt panxuda i rabassuda), *Pequeña* (dona castellana, grassoneta i molt menuda. Tots els fills han sortit menuts com ella però prims com son pare), *Quatre Rodes** (era un mestre tan alt i gros que quan caminava balancejava d'un costat a l'altre. Hi ha qui també ha dit que era una persona enormement corpulenta capaç d'arrossegar carros de mules, cavalls, etc. Divergència de criteris), *Sequet*, *Sotaespatlles**, *Tupinet** (família molt menuda), *Xicotot* (de jovenet adquirí certa robustesa), *Xoxa* (una dona molt mal feta físicament, redona i desordenada en tot).

— Part rellevant del físic

Beparrós (el nom de Bepa associat a la rossor d'un membre de la família (?), *Capblanc** (de ben jovenet se li tornaren els cabells blancs), *Carderola* (un avantpassat feia un cap tan petit com una cadenera), *Carmeta la Londa* (al front sempre tenia un floc de cabells marcats perfectament sota la forma d'una ona), *Esquilat** (sempre portava els cabells al ras i per mantenir-se així sempre se'l veia a la barberia), *Guapa*, *Llorenç del Dentetes*, *Moreno* (era una gent no morena, eren quasi negres tant de pell com de cabell), *Morrut* (tenia uns llavis exageradament sortits), *Negre el Rafelet*, *Negret del Bagà*, *Orellut**, *Panxa*, *Panxut del Guerra* (són molt antics però es veu que eren grassos perquè no tenien res més que fer sinó menjar), *Pelat* (de ben jove es quedà amb poc cabell), *Pelirrojo* (RM), *Pepito el Ros*, *Pigat*, *Pomet de l'Escala* (MRC) (fa el cap tan gros i tan redó com el pom de la barana d'una escala) *Ros del Nofre*, *Rosset del Sord*, *Rosset de Tèrmens*, *Tordillo* (RM) (als vint anys se li tornaren els cabells ben blancs), *Xatet*.

— Relació directa amb el físic

*Bruseta** (RM) (una dona que sempre portava brusa, no hi havia dia que no la deixés de dur), *Caimán* (ja l'hem citat anteriorment, però és que hi ha moltes versions, no totes del tot certes però estan molt en relació amb la persona que el duu. Hem cregut com a més adient la que diu que és una persona que camina arrossegant els peus), *Casaca**, *Esquerrà* (hi ha una versió que diu que es tractava d'una persona que sempre xutava amb l'esquerra al futbol), *Polga* (RM) (caminava de puntetes), *Roc del Camisola*, *Txena* (tenen un caminar molt lent, de txino-txano).

— Defectes físics i malalties

*Borratxina** (RM) (era una mare que anava sempre borratxa, *Cadella Boja** (RM), *Coll Tort** (per culpa d'una malaltia se li va quedar el coll tort), *Dentotes*

(RM), *Enroguellós*, *Gepic*, *Gravat del Mas*, *Joan del Platxa*, *Jordi el Colorado* (els antics bevien tant que sempre tenien la cara roja), *Manco el Centell*, *Pallasso* (feia coses fora del sentit comú, fet que sovint feia pensar que estava o era boig), *Pepito el Sord*, *Sabater Boig* (era un sabater una mica faltat. Hi ha qui diu que era un sabater jugador de cartes i que quan perdia es tornava com boig), *Sucarrat* (tenia la cara cremada), *Tarumba*, *Tatafina** (uns diuen que era un nen retardat mental i uns altres que no coordinava bé les paraules. Aquest tenia una germana que es deia Josefina i l'anomenava com la tata Fina).

Referent al caràcter, intel·lecte, forma de ser, etc.

Anselmo el Pirró (segons les fonts escrites, persona molt presumida; ningú no n'ha donat raó), *Banyeta** (RM) (abans hi havia el costum d'anomenar el diable *banyeta* per la seua dolenteria), *Cadella** (segons fonts escrites, dona menyspreable; abans per abans s'usava aquest mot per insultar una dona de la vida), *Carme la Cabrot** (RM) (malnom que s'atribuí ella mateixa; actuava com una cabra perquè era ben escandalosa), *Cremat* (una gent molt rabiosa), *Legionario* (abans als legionaris que venien al poble se'ls caracteritzava pel seu mal caràcter), *Maria Banyots** (era una noia molt alegre), *Miquel Bo** (era tan bona persona que deixava que fins i tot li fessin mal), *Mussol*, *Nervi* (MRC), *Pepito el Centell* (era una gent molt viva i sabien el que volien) (?), *Talòs** (era un home de poca soltura i no gaire intel·ligent), *Tigre** (RM) (tenia molt mal caràcter i sempre cridava els seus treballadors per no res), *Xulo* (era un home molt presumit en el caminar, en el parlar i en el vestir i, sobretot, tenia certa gràcia en ballar. Ara és *ca la Xula*).

Professions i oficis

— Activitat professional

Adroguer (ofici antic de pastisser, a més, era molt gormand), *Agarbellador* (els padrins eren molt bons en agarbellar blat), *agutzil* (feia les crides i els encàrrecs pel poble), *Àngel Pastor*, *Baner*, *Baster*, *Cabo del Canal** (es refereix al Canal d'Urgell), *Cadiraire*, *Cafeter**, *Caminer*, *Canaler*, *Carreter el Costa*, *Carter*, *Casiller* (del Canal d'Urgell), *Enterramorts*, *Espardenyer*, *Fusteret* (tradició familiar molt arrelada tant en el traspàs generacional de l'ofici com de la manera de treballar), *Gel* (abans d'obrir l'actual botiga de comestibles havien venut barres de gel), *Inés del Serraller* (denominació avui substituïda en certa manera pel mecànic i el